

TEORIJE RASTA, KONKURENTNA PREDNOST ZEMALJA I GOSPODARSKA POLITIKA

Luka Brkić

Fakultet političkih znanosti, Zagreb

UDK 330.835

330.35

Pregledni rad

Primljeno: 27. 10. 1993.

U članku se razmatraju doprinosi teoriji ekonomskog rasta, počevši od standardnog Harrod-Domarovog modela, neoklasičnog modela R. Solowa i modela rasta nove kembričke škole. Predmet razmatranja su zatim suvremeni trendovi u teoriji rasta što su usmjereni na razvijanje dinamičkih modela. Dinamički modeli uzimaju u obzir makroekonomske agregate kao što su stope inflacije, ponude novca i vladinog trošenja. Posebna pozornost je, zatim, posvećena pristupu zasnovanom na teoriji racionalnih očekivanja te pristupu koji uzima u obzir djelovanje tehnološkog napretka u međunarodnim okvirima. U drugom dijelu članka razmatraju se čimbenici što utječu na konkurentnu poziciju nacionalnih privreda. Presudnim se ocjenjuju: sposobnost poduzeća za inovacije, raspoloživost kvalitetnih proizvodnih faktora – kao što su kvalificirana radna snaga i infrastruktura, stupanj razvijenosti konkurencije na domaćem tržištu, kulturni čimbenici što zahtijevaju intenzivno korištenje znanja. Veličina domaćeg tržišta nije pritom presudna.

Klasični model Smitha i Malthusa opisuje privredni razvoj služeći se elementima fiksne površine zemljišta i rastućeg broja stanovnika. Jednostavna radna teorija vrijednosti vrijedi dotle dok zemljišta ima u izobilju, a proizvodnja neprekidno raste usporedo s porastom stanovništva, pri čemu je rad korisnik ukupnog nacionalnog proizvoda. Već su klasični ekonomisti očekivali da će privreda neizbježno ići prema "stacionarnom stanju" kao posebnom slučaju u kojem je stopa rasta nula, pa su, prema tome, apsolutne vrijednosti kapitala i proizvodnje također konstantne. Pretpostavljalo bi se da će do toga doći zbog sve manje granične proizvodnosti rada, što bi visinu realnih nadnica i stopu prinosa od "kapitala" snizilo sve do točke na kojoj više ne bi bilo poticaja da se akumulira.

Privreda u kojoj radna snaga, kapital i proizvodnja rastu ravnomjerno, a kapitalni koeficijent ostaje konstantan nalazi se u stanju "ravnotežnog rasta" koji se još definira kao stanje u kojem je stopa rasta *per capita* konstantna, a investicije su konstantni dio proizvodnje. Teoretska proučavanja svojstava "ravnotežnih stanja" čine danas značajan dio ekonomske literature koja se pojavljuje pod nazivom "teorije rasta".

Pristup moderne teorije rasta proučavanju gospodarstva temelji se na djelu J. M. Keynesa. Ali dok je Keynesa zanimao kratkoročni problem potpune uporabe danog proizvodnog kapaciteta uz nepromijenjen obujam kapitala i rada, suvremene teorije rasta zanimaju uvjeti pod kojima potražnja i kapacitet proizvodnje mogu usporedo rasti kroz dulje vrijeme.

Prvi doprinosi teoriji rasta potječu od R. Harroda i E. Domara koji su, neovisno jedan od drugome, polazeći od različitih stajališta, došli do istih zaključaka. Bit Harrodova viđenja ekonomskog procesa svodi se na dvije hipoteze: prvu, da se kapital i rad moraju kombinirati u fiksnom omjeru koji nameće tekuća tehnologija, tako da je za proizvodnju jedinice društvenog proizvoda potrebna fiksna količina kapitala i fiksna količina rada; drugu, da zajednica želi trošiti konstantan dio dohotka, a ostatak predstavlja štednju. Stopa rasta kapitala je omjer dvaju konstantnih tijekova – štednje i investicija po jedinici proizvodnje, što diktira tehnologija. Ako želimo da ukupna količina kapitala u svakom trenutku bude u cijelosti iskorištena, onda je spomenuti omjer ujedno i stopa po kojoj proizvodnja mora rasti, a Harrod je zove "zajamčenom stopom rasta" privrede. Ako se želi zadržati puna zaposlenost (uz fiksnu količinu rada i kapitala), koja je potrebna po jedinici proizvodnje, stopa rasta proizvodnje mora biti jednaka stopi rasta radne snage, a tu stopu Harrod naziva "prirodnom stopom rasta" privrede. Domarov se pristup razlikuje od Harrodova po tome što ukupna količina kapitala i tehnološki zakoni koji određuju proizvodnju nisu eksplicitno spomenuti i umjesto na tome težište je na dvostrukoj ulozi investicija.

Iz Harrod-Domarova misaonog kruga proizlaze najmanje dva važna zaključka: 1. dugoročna stopa rasta privrede ne može biti ciljem ekonomske politike, ili barem ne može biti ciljem obične, monetarne i fiskalne politike keynesijanskog tipa, jer jedina stopa rasta koja se može opravdati jest "prirodna" stopa rasta. Na nju vlada može samo pokušati utjecati, i to ako ima načina i sredstava da stimulira tehnički napredak; 2. stanje ravnotežnog rasta je pri punoj zaposlenosti rada i kapitala mitsko stanje privrede do kojeg se može doći samo ako se pođe od pune zaposlenosti i ako se pri tome dogodi da se stopa rasta stanovništva uz stopu tehničkog napretka izjednači sa željenim omjerom štednja /dohodak podijeljenim s omjerom kapital/proizvodnja.

Teorija privrednog razvoja J. Schumpetera potpuno je u skladu s dvjema osnovnim tendencijama gospodarske povijesti: rastućim realnim najamninama i povećanjem stokova kapitala koje je veće od povećanja stanovništva. Schumpeter je isticao ulogu poduzetnika – čovjeka koji razvija i razrađuje stvari, koji lansira nove procese i koji inicira i zapaža tehnička poboljšanja te ih uspijeva praktično koristiti. Profit koji se ostvaruje zbog pronalazaka kroz konkurenciju odnose imitatori novih proizvodnih procesa, ali korist od sniženih cijena imaju i

radništvo i potrošači. Pronalascima stimulirani porast kamatnih stopa uskoro dovodi do nove štednje i akumulacije kapitala, sve dok akumulacija povećanog stoka kapitala ne dovede do opadajućih prinosa, do smanjenja profita i do minimalne kamate. Međutim, tada dolazi do nove eksplozije pronalazaka koji gospodarski sustav ponovo stavljaju u proces dinamičnog kretanja, do ponovljenog procesa privrednog razvoja.

U prvobitnom Smith-Malthusovu modelu privrednog razvoja odnosi zemljišta i rada prema proizvodnji nisu bili konstantni. Slično tome, za odnos između kapitala i proizvodnje u modelu Ricardo-Marx-Solow, ne pretpostavlja se da će biti, u tehničkom smislu, konstantan. U nedostatku tehničkih promjena uspješno formiranje kapitala od strane društva omogućilo bi rast proizvodnje, a fenomen opadajućih prinosa koji bi iz toga rezultirao implicirao bi neometani rast odnosa kapitala prema proizvodnji i uvjetima produbljivanja kapitala. Prema ovoj poziciji upravo dinamička tehnička promjena, povijesno promatrano, pruža onu nužnu dodatnu produktivnost koja je potrebna za neutralizaciju statičkog opadanja prinosa, držeći odnos kapitala prema proizvodnji kao konstantnu veličinu. Mnogi suvremeni ekonomisti (R. Eisner, A. Hansen, G. Colm) zastupaju mišljenje da je odnos kapitala prema proizvodnji tehnička konstanta i svaki pokušaj akumuliranja kapitala preko stope koju traži godišnji rast proizvodnje ubrzo postaje bezuspješan.

R. Solow, koristeći se vlastitom metodom analize, dolazi do zaključka: manje od polovice povećanja produktivnosti u SAD-u, i po stanovniku, i po realnim najamninama može se pripisati povećanju samog kapitala. Znatno više od polovice povećanja produktivnosti treba pripisati tehničkim promjenama – znanstvenom napretku, industrijskim poboljšanjima (*know-how*) i spoznajama o metodama upravljanja i obučavanja radnika. Dakle, više od polovice povećane proizvodnje – kako je kroz povijest zabilježeno u statistikama – prije potječe od znanstvenog napretka nego od štednje i akumulacije.

Ovaj model predstavlja sliku dobro uređenog i stabilnog društva prosperitet kojega ovisi o štedljivosti, inventivnosti i tehničkoj umješnosti njegovih članova, gdje je svatko nagrađen prema svom doprinosu zajedničkom dobru; očito, nalazimo se na neoklasičnom području.¹ U stanju ravnotežnog rasta postotni se porast outputa *per capita* od jednog do drugog razdoblja u cijelosti može zahvaliti tehničkom napretku, budući da je postotni porast kapitala potpuno jednak postotnom porastu efektivne radne snage, a ukupna količina kapitala po jedinici efikasnosti, prema tome, konstantna je.

Kod neoklasičnog objašnjenja ravnotežnih stanja problem je u tome što se taj pristup u ključnom smislu oslanja na posebne pretpostavke o tehnologiji, a u literaturi su one izražene u obliku matematičke jednadžbe pod nazivom

1

O osnovnom neoklasičnom modelu vidi u R. M. Solowa: A contribution to the theory of economic growth, *Quarterly Journal of Economics*, 1956. i u T. Swana: Economic growth and capital accumulation, *Economic record*, 1956.

"agregatna proizvodna funkcija" koja uspostavlja odnos između agregatne proizvodnje i agregatnog kapitala te zaposlenih radnika. Već je J. Robinson (1953) upozorila da je kapital skup heterogenih dobara koja se međusobno mogu zbrajati jedino u izrazima vrijednosti. U novije vrijeme se pitanjima postojanja funkcije ukupnog kapitala i agregatne proizvodne funkcije bavio F. Fisher.

Zaključimo: efikasnost je jedini izvor različitosti kapitala za koji se može naći rješenje u agregatnom modelu. To je razlog da jedan od smjerova neoklasične teorije rasta ide prema konstrukciji parcijalno dezagregiranih modela s heterogenim kapitalnim dobrima.

J. Robinson i N. Kaldor ne smatraju da "kapital" može biti korisno mjereno kao agregat koji s radom daje agregatni proizvod. Oboje su naklonjeni, premda u različitoj mjeri, makroekonomskoj teoriji distribucije dohodaka, s osnovnom tezom; brzi privredni rast dovodi do visokih profita, a ne obratno. U povoljnim uvjetima izazvana štednja dovodi do daljnjeg ubrzanja formiranja kapitala i (na neoklasičan način) još više ubrzava privredni rast. Osnovne odluke u neoklasičnoj viziji privrede donose potrošači, a do proizvođača se one prenose mehanizmom savršene konkurencije. Jednostavan model koji je prvi prikazao N. Kaldor 1957. godine² ilustracija je i drugačijeg modela rasta, onog kakav je zamislila nova kembrička škola, u kojem se redoslijed uzročnosti neoklasičnog modela potpuno preokreće.

Ključna je pretpostavka da konkurencija nije savršena i da se proizvodni faktori ne plaćaju po vrijednosti njihove granične proizvodnosti. Drugi je važan stav da tehnički napredak nema automatski karakter: svaka zajednica posjeduje inovatorski potencijal koji je određen urođenom inventivnošću i stupnjem tehničke usavršenosti, ali stvarna stopa tehničkog napretka ovisi o tome kako brzo privredni sektor zajednice prihvaća mogućnosti inovacija. Inovacije znače mijenjanje tehničke proizvodnje – u agregatnom kontekstu, mijenjanje omjera u kojem se kombiniraju rad i kapital.

Stopa rasta proizvodnje *per capita*, kao i u neoklasičnom modelu, određena je samo tehničkim napretkom, dok je njezina apsolutna razina izravno povezana sa sklonošću prema štednji, ali se razlikuje način kojim se dolazi do tih rezultata. Kaldor naime smatra da stopu prinosa od kapitala i omjer između kapitala i proizvodnje, u stanju ravnotežnog rasta, određuje raspodjela dohotka, a osnovni pokretač procesa rasta nije potrošač, nego proizvođač čija "spremnost da usvoji tehničku promjenu spojena sa željom da investira kapital u poslovne pothvate" određuje i stopu rasta i raspodjelu proizvoda, a to čitavom modelu daje keynesijanski duh. Razrađeniju inačicu ovoga modela izložio je Kaldor 1961. godine u suradnji s Mirrleesom³.

2

Kalderova se teorija nalazi u članku: A model of economic growth, *Economic Journal*, 1957.

3

Kaldor, N. Mirrlees, J. A.: A new model of economic growth, *Review of Economics Studies*, 1961.

Vlada koja bi željela privredu dovesti do putanje rasta na kojoj je potrošnja na maksimumu morala bi stvoriti sustav oporezivanja koji bi davao maksimalan poticaj trošenju nadnica i ponovnom investiranju profita, dok bi alternativa bila da se fiskalna i monetarna politika usmjere na održavanje tržišne kamatne stope što je moguće bliže dugoročnoj stopi rasta privrede. Da bi se mogle vrednovati posljedice vladine investicije, eksplicitno se mora u analizu uvesti javne rashode, oporezivanje i ponudu novca.

Dinamički model, s vladom i novcem u njemu, objavio je još 1955. godine J. Tobin⁴, a Solow je 1956. godine u jednom tekstu⁵ priznao da je bilo potrebno uvesti i novac u model. U novije vrijeme ovim modelom se bave i Johnson i Sidrausky⁶. Osnovni zaključak jest: zajamčena stopa rasta kapitala ne ovisi samo o sklonosti prema štednji i omjeru između kapitala i proizvodnje, a omjer kapitala i proizvodnje u ravnotežnom stanju ne može se izvesti iz jednadžbe zajamčene i prirodne stope rasta ako ne znamo stopu inflacije, stopu rasta ponude novca i stopu javnih rashoda.

Analiza o optimalnoj i efikasnoj alokaciji u vremenu potječe zapravo iz teorije kapitala i rasta, a svoj uspon duguje Malinvaudu, Dorfmanu, Samuelsonu i Solowu koji uvode koncept efikasnog rasta. Veličina kapitala koja je dana u početnom periodu treba u određenom planskom razdoblju dostići maksimum, pri čemu potrošnja može opisivati bilo kakvuunaprijed specificiranu putanju. Na ovaj način formuliran je u općenitijoj formi problem kojim se već prije bavio von Neumann, kada je tražio maksimalnu stopu rasta. Ovoj raspravi priključuje se i T. C. Koopmans⁷ koji pokazuje da između efikasnog i optimalnog rasta postoji uska veza jer oba rješenja imaju maksimalno ravnotežno stanje (*steady state solutions*).

F. Modigliani postavlja alternativnu teoriju gdje smatra da konstantnost odnosa kapitala i proizvodnje nije čista slučajnost. Naprotiv, on je nastoji objasniti služeći se pojmovima psiholoških odluka ljudi o bogatstvu, potrošnji, štednji. On pridaje

Sličan model, u kojem se tehnički napredak eksplicitno vidi kao rezultat kumulativnog iskustva, model je K. J. Arrowa: The economic implications of learning by doing, *Review of Economics Studies*, 1967., pri čemu je temeljna razlika u činjenici da kapitalna dobra različite stvarnosti nisu homogena te ukupna količina kapitala postaje "sumnjiv" pojam.

4

Tobin, J.: A dynamic aggregative model, *Journal of Political Economy*, 1955.

5

Solow, R. M.: A contribution to the theory of economic growth, *Quarterly Journal of Economics*, 1956.

6

Johnson, H. G.: The neo-classical one-sector growth model, *Economica*, 1966. Sidrausky, M.: Inflation and economic growth, *Journal of Political Economy*, 1969.

7

Koopmans, T. C.: Economic growth at a maximale rate, *Quarterly Journal of Economics*, 3/1964, str. 355-394.

najveću važnost štednji koja se proteže kroz čitav život i zamišljena je kao osiguranje za starost.

"Nova teorija rasta" vezana je uz imena P. Romera, R. E. Lucasa, E. Helpmana i G. Grossmanna⁸ koji polaze od pretpostavke da pojedinačni donositelji odluka uče racionalno a ne adaptivno. To znači da oni ne mijenjaju svoje ponašanje postupno, reagirajući na nove informacije ili na različite okolnosti, već brzo i diskontinuirano usvajaju nova pravila odlučivanja. Pretpostavlja se da su ljudi u donošenju odluka okrenuti budućnosti, očekivanjima, a ne prošlosti, iskustvu. Otud je svaka teorija koja pretpostavlja samo postupne promjene ponašanja – adaptivna očekivanja, očito pogrešna.

Ako tržišta uvijek osiguravaju potpunu realizaciju, izvori kolebanja moraju biti u pomicanju krivulje potražnje i ponude, a ne u kretnjama od njihova sjecišta i prema njemu. Krivulje potražnje za radom, krivulje granične proizvodnosti pomiču se s promjenama tehnologije, krivulje ponude pomiču se s promjenama ukusa, posebno u preferencijama između rada i dokolice. Budući da je intertemporalna optimizacija prisutna na obje strane tržišta, važna su očekivanja (naravno, racionalna) o budućoj tehnologiji i ukusima. Ova pomicanja dovode do glatkih valova utvrđenih ciklusa zahvaljujući autoregresiji egzogenih udara tehnologije i ukusa. To je pretpostavka o tome kako valovi ekonomske aktivnosti naprosto odražavaju valove u tehnologiji i ukusima, koji su u pozadini.

Povezane pretpostavke o potpunoj tržišnoj realizaciji i racionalnim očekivanjima od velikog su značenja, ali isto tako i *ad hoc* specifikacija o informacijama kojima raspolažu kupci i prodavaoci. Ovaj model objasnjava ista gruba opažanja kao i keynesijanska teorija i Phelps-Friedmanova hipoteza, ali s vrlo različitim implikacijama glede politike oba modela.

Politika ne može nikada učiniti ništa više od prolaznih razlika u realnim rezultatima, a i ta prolazna razlika ionako je uvijek neoptimalno iskrivljenje. Nosioci politike mogu dovesti do trajnog porasta proizvodnje i zaposlenosti samo sve oštrijim slijedom neočekivanih inflatornih udara. Privatni donositelji odluka znaju isto toliko koliko i javni (državni), pa po definiciji ne postoje nikakve prilike koje bi pridošlicama na tržištu omogućile ostvarivanje natprosječnih stopa povrata, a ako takve prilike ne postoje, nitko ne može poboljšati postojeći privredni učinak. Uvjereni su u savršenstvo tržištâ koja su savršena onoliko koliko to mogu biti, a opažena odstupanja privrednih rezultata posljedica su slučajnih šokova ili slučajnih dezinformacija, pa se tako i problemi kojima se bavi makroekonomika u ovom modelu već rješavaju na razini semantičkih definicija, jer "temeljne" odrednice modela svaki put nadvladaju politiku.

8

Romer, P.: Increasing Returns and Long Run Growth, *Journal of Political Economy*, Vol. 94, 1986, str. 1002-1087. Lucas, R. E.: On the Mechanics of Economic Development, *Journal of Monetary Economics*, Vol. 22, 1988, str. 3-42. Grossman, G., Helpman, E.: Product Development and International Trade, *Journal of Political Economy*, Vol. 97, 1989, str. 1261-1283.

Teorije koje objašnjavaju ekonomsko kretanje kao linearan proces ekonomskog rasta često se nazivaju "growth stage" teorije. Prema Rostowu⁹, osnovni se čimbenici ekonomskog razvoja u pozitivnoj politici države mogu sumirati prema ovim sljedećim čimbenicima: (1) monetarizaciji privrede, (2) ekspanziji industrijske podjele rada, (3) postojanju pozitivnog procesa inovacija, (4) industrijalizaciji agrarnog sektora i (5) pravilnom iskorištavanju komparativnih prednosti u međunarodnoj razmjeni.

Kada je riječ o djelovanju tehnološkog napretka u međunarodnim okvirima, odnosno u dimenzijama svjetske privrede, od novih teorija ističemo tezu J. Cornowalla¹⁰. On smatra da širenje tehnološkog napretka doprinosi povećanju dohoda, ali nužno vodi smanjenju stope ekonomskog rasta u razvijenim zemljama. Autor polazi od pretpostavke da se zemlje koje prihvaćaju novu tehnologiju ne snalaze podjednako brzo, što dovodi do razlika u tempu usvajanja novih tehnoloških rješenja. U cjelini, one mogu u određenom trenutku dostići zemlju koja je prodala ili prenijela tehnološke inovacije jer im stopa rasta može biti čak i iznad stope rasta zemlje nositelja tehnološkog napretka. Kako u procesu difuzije tehnoloških rješenja dolazi do zatvaranja tzv. tehnološkog jaza između tehnološkog napretka i zemalja sljedbenica, javlja se tendencija opadanja marginalne produktivnosti kapitala, a zatim i opadanja prosječne stope rasta industrijskih zemalja, tako da njihova stopa rasta biva ograničena dinamikom tehnološkog napretka.

Drugi pravac istraživanja u promjeni cijene sirovina vidi uzrok poremećaja privrednih kretanja u razvijenim industrijskim zemljama i posebno je razrađen u tzv. Bruno-Sachs modelu.¹¹ Bit modela je u ovome: pod pretpostavkom da ukupni proizvod u jednoj nacionalnoj privredi ovisi o inputu kao što su kapital, radna snaga i sirovine, postoji pozitivan ali opadajući prinos svakog od ovih čimbenika. Druga je pretpostavka da zemlja nema vlastitu proizvodnju sirovina, već se cjelokupna količina primarnih proizvoda uvozi. Posljedice su: smanjenje potrošnje sirovina, pad granične i prosječne produktivnosti te rada i kapitala kao čimbenika proizvodnje i pad ukupnog nivoa proizvodnje u datoj zemlji. Ako se u slučajevima poskupljenja sirovina u toj zemlji ne može mijenjati uspostavljeni odnos između radne snage i kapitala, a najamnine su nefleksibilne naniže, dolazi do povećanja nezaposlenosti, odnosno do pojave nezaposlenosti ako dotad nije postojala i, konačno, do pada proizvodnje zbog pada zaposlenosti.

9

Rostow, W. W.: *The Stages of Economic Growth*, Cambridge, 1960.

10

Cornwall, J.: *Modern Capitalism: its Growth and Transformation*, Martin Robertson, Oxford, 1977.

11

Bruno, M., Sachs, J.: *Macroeconomic Adjustment with import price shocks: real and monetary aspects*, National Bureau of Economic Research, Working Paper, 40, 1979.

M. Beenstock¹² pokušava u okviru svoje teorije transformacije (*Transition Theory*) primijeniti najsuvremeniji razvoj i evoluciju u odnosima između razvijenih i nerazvijenih zemalja. On smatra kako je potrebno određeno razdoblje u kojem se može izvršiti restrukturiranje odnosno transformacija privrede razvijenih zemalja. Dok to razdoblje traje, razvijene privrede Zapada nalazit će se u dugoj recesiji. Osnovne postavke teorije jesu:

- (1) od sredine šezdesetih godina došlo je do povećanja stope privrednog rasta u nerazvijenim zemljama, posebno u sektoru prerađivačke industrije,
- (2) proizvodnja u prerađivačkoj industriji u nerazvijenim zemljama doprinosi padu cijena proizvoda prerađivačke industrije na svjetskom tržištu (relativni pad cijena),
- (3) promjene relativnih cijena destimulativno djeluju na industrijske proizvođače u zapadnim zemljama, što uzrokuje deindustrijalizaciju u gotovo svim zemljama članicama OECD-a,
- (4) proces industrijalizacije nerazvijenih zemalja dovodi do povećanja prinosa na uloženi kapital u odnosu na prinos kapitala plasiranog u zemljama članicama OECD-a. Time se smanjuje industrijska aktivnost u razvijenim zemljama i stopa produktivnosti,
- (5) dolazi do nezaposlenosti strukturalne prirode,
- (6) završetkom procesa transformacije nestaje i tzv. asimetrične nezaposlenosti.

U regionalno diverzificiranoj privredi javljaju se dva osnovna problema: (1) kako u *in situ* strategiji aktivirati prirodne i ljudske potencijale regije u pravcu korisnih povezivanja s nacionalnim i međunarodnim tržištem te (2) kako i u kojim pravcima razviti adekvatne inovativne i prostorno penetrirane aktivnosti kako bi se gospodarski potencijal pojedinih regija aktivirali na širem planu.

Ballance i Sinclair¹³ ističu nužnost aktiviranja dvaju faktora za regionalnu *in situ* razvojnu politiku: (a) smanjenje troškova rada i (b) smanjenje troškova eksploatacije i cijena prirodnih izvora. Korist bilo koje od ovih varijanti ovisi prije svega o postojanju alternativnih izvora dohotka u određenoj regiji.

Daleko interesantnijom čini se "spatial penetration" strategija koju zagovaraju, osim Ballancea i Sinclaira, i mnogi drugi autori¹⁴, a sadržava četiri osnovna segmenta:

12

Beenstock, M.: *The World Economy in Transition*, George Allen and Unwin, London, 1983.

13

Ballance, R. H. i Sinclair, S. W.: *Collapse and Survival: Industry Strategies in a Changing World*, London, 1983.

14

Berger, S., Piore, M. J.: *Dualism and Discontinuity in Industrial Society*, Cambridge, 1980. Porter, M.: *The Structure within Industries and Companies*, *Review of Econ. and Stat.* Vol. 61, 1979. Sabel,

- (1) razvoj inovativne strategije putem (a) inovacije proizvodnih procesa i (b) primjenom različitih strategija inovacije samih proizvoda,
- (2) strategija segmentacije tržišta (robnog i tržišta rada),
- (3) poduzetnička strategija za prostornu redistribuciju proizvodno-poslovnih funkcija,
- (4) strategija proizvodne diferencijacije kada se prilazi fleksibilnijoj specijalizaciji ili se uvodi proizvodnja specijalnih proizvoda radi nastale specifične tržišne potrošnje.

KONKURENTNA PREDNOST ZEMALJA

Brojna suprotstavljena objašnjenja konkurentnosti ističu temeljni problem: što je to uopće konkurentna zemlja? S jedne strane konkurentnost se promatra kao makroekonomski fenomen na koji utječu varijable kao što su tečajevi, kamatne stope i državni deficit. Međutim, pojedine zemlje su uživale u brzom rastu životnog standarda unatoč proračunskom deficitu (Japan, Italija, Koreja), aprecijacija valuta (Njemačka, Švicarska) i visokim kamatnim stopama (Italija, Koreja). S druge strane, konkurentnost je određivana kao rezultat jeftine i brojne radne snage. Njemačka, Švicarska, Švedska napredovale su unatoč visokim najamninama i dugim razdobljima manjka radne snage. Japanska su poduzeća postigla međunarodni uspjeh u mnogim industrijskim granama tek pošto je automatizacija zamijenila veliki dio radne snage. Sposobnost da se bude konkurentan unatoč plaćanju visokih najamnina čini se mnogo poželjnijim ciljem za jednu zemlju.

Definiranje konkurentnosti prema posjedovanju obilnih prirodnih bogatstava ispušta iz vida da zemlje poput Njemačke, Japana, Švicarske, Italije, Koreje – najuspješnije zemlje izvoznice – imaju ograničene prirodne resurse i primorane su na uvoz sirovina. U tim zemljama napreduju upravo područja siromašna sirovinama.

U posljednje vrijeme mnogi su dokazivali da najznačajniji utjecaj na konkurentnost vrši politika državne uprave. To podrazumijeva određivanje nekih industrijskih grana (za razvoj, zaštitu, poticaj izvoza i subvencije) ključnim faktorima međunarodnog uspjeha. Međutim, mnoga istraživanja ne potvrđuju tako važnu ulogu vladine politike.

Posljednje popularno objašnjenje nalazi se u različitoj organizaciji poslovanja, uključujući i odnose između uprave i radnika (osamdesetih godina proslavila se japanska organizacija poslovanja kao što se američka proslavila pedesetih i

Ch.: *Work and Politics*, Cambridge, 1982. Tyson, L., Zysman, J. *American Industry in International Competition*, Iltaca, 1983.

šezdesetih). Problem tog objašnjenja jest što različite industrijske grane zahtijevaju različite pristupe upravljanju.

Međunarodna razmjena omogućuje da se jedna Zemlja specijalizira u onim granama i segmentima u kojima su njena poduzeća relativno produktivnija od inozemnih suparnika. Uvoz je stoga, isto kao i izvoz, sastavni dio rasta produktivnosti. Tržišne pozicije u nekim segmentima i industrijskim granama nužno moraju biti izgubljene da bi nacionalna ekonomija napredovala. Međunarodna razmjena i investiranje mogu dovesti do bitnih poboljšanja u produktivnosti jedne zemlje, ali je mogu i ugroziti. Do toga dolazi jer suočenje s međunarodnom konkurencijom stvara svakoj industriji apsolutni standard produktivnosti nužan za sučeljavanje sa stranim konkurentima, a ne samo relativan standard produktivnosti u usporedbi s drugim industrijskim granama unutar svoje nacionalne privrede.

NACIONALNI OKVIR

Nacije uspijevaju u industrijskim granama ako prilike u tim zemljama osiguravaju okruženje koje ide u prilog unapređenjima i inovacijama. Konkurentnost na međunarodnom planu zahtijeva od poduzeća da domaće pozicije pretvori u međunarodne. Na taj način se dopušta da prednost u domaćoj bazi bude ujednačena i ojačana globalnom strategijom. U okvirima same nacionalne privrede neke zemlje ta fundamentalna sposobnost da se inovira, unapređuje i razvija ne proizlazi iz povoljnog okruženja i zaštite, već iz stupnja konkurencije i tržišne utakmice unutar svake pojedine nacionalne ekonomije. O tome zašto neka nacija postiže međunarodni uspjeh u određenoj industrijskoj grani, odgovor potražimo u četiri atributa o kojima ovisi okruženje u kojem se lokalna poduzeća natječu.

- (1) Faktor uvjeta podrazumijeva položaj zemlje glede proizvodnih faktora kao što su kvalificirana radna snaga ili infrastruktura, nužnih za konkurenciju u danoj industriji.
- (2) Potražnja podrazumijeva postojanje domaćeg tržišta koje je dovoljno razvijeno i zahtjevno da svojim pritiskom postavlja zahtjeve više od okruženja.
- (3) Srodne i prateće industrijske grane, što znači postojanje domaće baze dobavljača i povezanih industrija koje su međunarodno kompetitivne.
- (4) Strategija, struktura i suparništvo poduzeća uvjeti su pod kojima se u zemlji određuje način stvaranja poduzeća, njihova organizacija i način kako se njima upravlja, kao i priroda domaće konkurencije.

Ako su zadovoljene sve ove odrednice, tada nacionalno okruženje postaje poticajni okvir koji ubrzava napredak i pojačava tempo razvoja. Taj princip vrijedi za sve konkurentne industrije uspješnih zemalja. M. Porter to naziva nacionalnim

"dijamantom"¹⁵, izrazom koji koristi da bi označio odrednice sustava. "Dijamant" je sustav uzajamnog podupiranja. Utjecaj jedne odrednice dio je statusa drugih. Slabost bilo koje odrednice zakočit će unapređenje i poboljšanje potencijala pojedine industrijske grane. Prednost u jednoj odrednici može stvoriti ili poboljšati prednosti u drugima. Prednosti u čitavom "dijamantu" nužne su za postizanje i održavanje konkurentnog uspjeha u industrijskim granama koje zahtijevaju intenzivnu uporabu znanja i tvore kičmu razvijenih privreda. Pored kulturnih faktora, koji su važni jer oblikuju okruženje s kojim su poduzeća suočena, dvije dodatne varijable – slučaj i državna uprava, mogu značajno utjecati na nacionalni sustav i nužne su da bi se upotpunila teorija. Pod "slučajem" se podrazumijevaju događaji izvan nadzora poduzeća, a često i vlade, u zemlji o kojoj je riječ (proboj o osnovnoj tehnologiji, ratovi, veći zaokreti u potražnji na inozemnim tržištima). Državna uprava može na svim razinama poboljšati ili umanjiti nacionalne prednosti.

Globalni uspjeh uvijek je rezultat nekog lokalnog procesa, pri čemu specifičnosti pojedinih zemalja, njihovih kultura, vrijednosti i institucionalnog okruženja imaju presudnu važnost. U takvom kontekstu razmišljanja, veličine pojedinih domaćih tržišta nisu presudne i stvaranje velikog europskog tržišta – ako ne predstavlja integraciju kompetitivnih lokalnih tržišta – nije pravo rješenje za probleme razvoja. Ekonomija veličine daleko je manje važan faktor od sposobnosti za inoviranje i poboljšanje kvalitete proizvoda i usluga. U uvjetima globalne konkurencije tvrtke ionako nisu ničim ograničene na lokalno tržište, pa potrebnu ekonomiju veličine mogu također postići globalno. Međutim, nedostatak lokalne konkurencije unutar istih institucionalnih uvjeta i kulturnog okruženja čini napredak manje vjerojatnim. Zato postojanje konkurencije u drugim europskim zemljama nikako nije i ne smije biti nadomjestak poticajnoj konkurentnoj atmosferi lokalnog tržišta.

Istraživanja pokazuju da zemlje u kojima u nekim granama dolazi do kooperacije umjesto konkurencije doživljavaju zaostajanje i nazadovanje i tih grana i gospodarstva u cjelini. Za pojedine zemlje početni učinci takvog ponašanja (kooperacija a ne konkurencija) mogu se činiti povoljnima: racionalizacija proizašla iz okrupnjavanja te rast cijena kao posljedica smanjene konkurencije. Ali opasnosti su očite: smanjit će se ulaganje u razvoj i istraživanje, kao i inovacijski potencijal, povećat će se problemi koordinacije velikih multinacionalnih sustava pa će nestati učinci rasta efikasnosti i racionalizacije.

Danas europske zemlje posjeduju brojne industrijske grane ili kompanije koje nisu konkurentne. Njihova snaga je u carinskim barijerama, dominaciji lokalnih standarda, uvoznim ograničenjima ili povlaštenim državnim narudžbama ("europska racionalizacija"). Pojedine zemlje značajno se razlikuju po tome koje grane privređivanja imaju neke komparativne prednosti i mogu li se ili ne mogu uspješno uključiti u globalnu ekonomsku utakmicu. Ta činjenica, uz velike razlike

15

Porter, M.: *The Competitive Advantage of Nations*, The Free Press, a division of Macmillan, Inc., 1990.

u djelotvornosti privredâ europskih zemalja, upućuje na temeljno značenje nacionalnih gospodarstava za djelotvornost i uspjeh pojedinih poduzeća.

U granama koje su intenzivne sa stajališta znanja, inventivnosti i tehnološkog progresa, a koje su opet ključni faktor uspjeha privrede u cjelini jer predstavljaju njen temelj, komparativne prednosti ne proizlaze iz statičkog poimanja efikasnosti, već iz inventivne sposobnosti unapređivanja i razvoja proizvoda i usluga. Naslijeđene komparativne prednosti ne mogu biti dugoročan čimbenik uspjeha ako nisu oplemenjene stvorenim komparativnim prednostima.

ZAKLJUČAK

Pristalice slobodnog tržišta smatraju samorazumljivim da razvoj donosi podjelu rada i specijalizaciju te da se u razdoblju uspona može nadoknaditi propušteno. A pristalice planiranja smatraju da se razvoj može postići željom i razmišljanjem. Sve što je potrebno jesu materijalni sastojci: zemlje (bogatstvo), radna snaga (ljudi) i kapital (novac). Oba pristupa zadržavaju istu paradigmu jer pretpostavljaju da je razvoj prirodan te zbog toga u biti lak i samo mu treba "pružiti priliku". Da li je vrijeme da se paradigma promijeni? Naime, nekadašnje vjerovanje da je povijest usmjerena k određenom cilju i da neodoljivo teži industrijalizaciji i modernizaciji više ne izgleda održivo. Pretpostavimo da proces ekonomskog razvoja nije sudbina cijelog čovječanstva, već da imamo posla s "pulom" kandidata. Nekima okolnosti idu na ruku, nekima ne. Oni kojima idu, kreću prvi. Ostali samo slijede. Kako se "pul" iscrpljuje, ostaju "teški slučajevi", pri čemu su možda samo neki takvi zbog nesretne i nepravedne povijesti, dok ih je većina takvih iz mnogih unutarnjih razloga. Njima se novi putovi ne sviđaju, ne žele ih, obeshrabreni su da ih nauče, a ako ih i nauče, žele ih napustiti itd. A "teški slučajevi" stvaraju loše ekonomije i politike.

Globalna orijentacija na međunarodnu scenu ne može biti uspješna bez kvalitetne infrastrukture u vlastitom okruženju (kvalitetna baza dobavljača, školovanje kadrova, znanstveno-istraživačke institucije, razvojne službe sposobne za inoviranje). Osnovne poluge razvoja ne smiju se, a i ne mogu, "kupovati u inozemstvu", one moraju biti lokalno raspoložive. To vrijedi jednako za opremu, tehnološka znanja i obrazovanje kao i za invenciju i inovacijski potencijal. Ako shvatimo opisane trendove, njihove prednosti i opasnosti te na tome izgradimo vlastitu nacionalnu strategiju u gospodarskoj sferi, možemo prevladati dio kazne zbog kašnjenja i povratiti dio prednosti.

THEORIES OF GROWTH, COMPETITIVE ADVANTAGE OF COUNTRIES AND ECONOMIC POLICY

Luka Brkić

Faculty of Political Sciences, Zagreb

The text deals with the contributions to the theory of economic growth, of the standard Harrod-Domar model, R. Solow's neoclassic model of growth and the new Cambridge school model of growth. The debate continues to focus upon contemporary trends in the theory of growth directed towards the development of dynamic models. The latter include macro-economic aggregates such as the rate of inflation, supply of money and government expenditure. Furthermore, special attention is given to the approach based on the theory of rational expectation and also to the approach which takes into consideration global technological development. In the second part of the text factors which have an impact on the competitive position of national economies are analyzed. Assessed as decisive are: the company's innovative abilities, the provision of high-quality production factors – such as skilled labor and infrastructure, the degree of development of competition on the domestic market, cultural factors requiring intensive application of knowledge. However, the size of the domestic market is not considered to be crucial.

WACHSTUMSTHEORIEN, KONKURRENZFÄHIGER VORTEIL DER LÄNDER UND WIRTSCHAFTSPOLITIK

Luka Brkić

Fakultät der Politikwissenschaften, Zagreb

In diesem Artikel werden Beiträge zur Theorie des Wirtschaftswachstums, und zwar von Harrod-Demars Standardmodell, neoklassischem Modell von R. Solow und dem Wachstumsmodell der neuen Cambridger Schule in Betracht gezogen. Der Gegenstand der Betrachtung sind danach zeitgenössische Trends bei der Wachstumstheorie, die auf die Entwicklung der dynamischen Modelle gerichtet sind. Die dynamischen Modelle berücksichtigen makroökonomische Aggregate, wie es Inflationsrate, Geldangebote und Ausgaben der Regierung sind. Besondere Aufmerksamkeit ist danach der auf der Theorie der rationellen Erwartungen gegründeten Auseinandersetzung und der Auseinandersetzung, die die Wirkung der technologischen Entwicklung im internationalen Rahmen berücksichtigt, gewidmet worden. Im zweiten Teil des Artikels werden Faktoren, die die konkurrenzfähige Lage der Volkswirtschaften beeinflussen, in Betracht gezogen. Folgende Faktoren werden als ausschlaggebend bewertet: Innovationsfähigkeit des Unternehmens, Verfügbarkeit qualitativer Produktionsfaktoren, wie es qualifizierte Arbeitskraft und Infrastruktur, Entwicklungsgrad der Konkurrenz auf dem Binnenmarkt, kulturelle Faktoren, die eine intensive Verwendung der Kenntnisse beanspruchen, sind. Die Größe des Binnenmarktes ist dabei nicht ausschlaggebend.